

ปัจจัยพยากรณ์ความสำเร็จในการส่งเสริมการพัฒนา
เศรษฐกิจฐานรากในชุมชน: กรณีศึกษาจังหวัดชายแดน
ภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้
Factors Predicting the Success Regarding
Promoting Grassroots Economy Development
of Community: Case Studies of the Border
Provinces of Northern Region, Northeastern
Region and Southern Region

บุหงา ชัยสุวรรณ (Bu-nga Chaisuwan)¹

พรพรรณ ประจักษ์เนตร (Pornpan Prajaknate)²

กิริติ คชนทวา (Kiriti Kachentawa)³

Received: June 14, 2018

Revised: September 11, 2018

Accepted: October 22, 2018

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ถอดบทเรียนปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในชุมชนต้นแบบ 2) พัฒนา และตรวจสอบความสอดคล้องของแบบจำลองเชิงสาเหตุปัจจัยพยากรณ์ความสำเร็จในการส่งเสริม

^{1,2} คณะนิเทศศาสตร์และนวัตกรรมการจัดการ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

Graduate School of Communication Arts and Innovation Management, National Institute of Development Administration

³ คณะสื่อสารมวลชน มหาวิทยาลัยรามคำแหง

Faculty of Mass Communication, Ramkhamhaeng University

การพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในชุมชน กับข้อมูลเชิงประจักษ์ และ 3) ศึกษาอิทธิพลทางตรงและทางอ้อมของตัวแปรต่าง ๆ ในแบบจำลอง โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสาน ได้แก่ (1) การวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการสนทนากลุ่มกับผู้นำและสมาชิกวิสาหกิจชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการรวมกลุ่ม จำนวน 2 ชุมชน และไม่ประสบความสำเร็จ 1 ชุมชนของจังหวัดเชียงราย และ (2) การวิจัยเชิงปริมาณ โดยวิธีการสำรวจประชาชนในเขตชายแดนภาคเหนือ จังหวัดเชียงราย ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จังหวัดนครพนม และภาคใต้ จังหวัดสงขลา จำนวน 424 คน ผลการวิจัยแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ส่วนที่ 1 ผลการวิจัยเชิงคุณภาพ พบว่า องค์ประกอบด้านธรรมชาติ คน สังคม การเมือง/นโยบายการค้า การค้า โครงสร้างพื้นฐาน ศิลปวัฒนธรรม การเงิน และการสื่อสาร เป็นปัจจัยที่ทำให้วิสาหกิจชุมชนมีความเข้มแข็ง และคนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีของทุกชุมชน ในขณะที่ผลการวิจัยเชิงปริมาณ พบว่า ปัจจัยด้านการเมือง/นโยบายการค้า ด้านการค้าและด้านการสื่อสาร มีอิทธิพลทางอ้อมเชิงบวกต่อระบบเศรษฐกิจที่เข้มแข็ง และการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของคนในชุมชน ในขณะที่ปัจจัยด้านการเงินมีอิทธิพลทางอ้อมเชิงลบต่อระบบเศรษฐกิจที่เข้มแข็ง และการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของคนในชุมชน

คำสำคัญ: เศรษฐกิจฐานราก, ประชาคมอาเซียน, ทูบชุมชน, คุณภาพชีวิต

Abstract

The objectives of this research were to: 1) conduct lesson learned to capture factors that were successfully influenced on the grassroots economy development of community; 2) develop and verify the structural equation model that predict the success of grassroots economic development in community; and 3) investigate the direct and indirect effects among factors in the model.

Mixed research methods that include qualitative and quantitative approach were utilized in this study. With the qualitative approach, focus-group discussion technique was employed to gather information from participants who were at that time leaders and members of successful community enterprises and unsuccessful community enterprise in Chiang Rai

province. Regarding the quantitative approach, self-administrative questionnaires were distributed to 424 respondents residing in the bordering province of Northern region (Chiang Rai province), Northeastern region (Nakhon Phanom province) and Southern region (Songkhla province).

The findings of qualitative approach revealed that natural, human, society, political and policy, trading, infrastructure, culture, economic and communication were important factors that promoted grassroots economy development and well-being in community. However, the results of quantitative approach partially confirmed that political, policy, trading and communication factors yielded positive indirect effects on the well-being among people in community. Moreover, financial factor had a negative indirect impact on economic system and well-being of people in the community.

Keywords: Grassroots Economy, ASEAN Community, Community Capitals, Well-being

บทนำ

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 พ.ศ. 2555-2559 เสนอแนวทางในการเตรียมความพร้อมเข้าสู่ประชาคมอาเซียนภายในปี พ.ศ. 2558 (ไตรรัตน์ ยืนยง, 2558) ภายหลังจากจัดตั้งประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน ทุกภาคส่วนย่อมได้รับผลกระทบเนื่องจากการขยายตัว และการเชื่อมโยงทางเศรษฐกิจภายในภูมิภาค ดังนั้น การเตรียมความพร้อมด้านเศรษฐกิจเพื่อให้บรรลุเสาหลักด้านประชาคมเศรษฐกิจ จึงเป็นพันธกิจอันเร่งด่วนของรัฐบาล ที่มุ่งเน้นระบบ “เศรษฐกิจฐานราก” ที่ชุมชนท้องถิ่นพึ่งตนเองได้ ก่อให้เกิดการพัฒนาในมิติต่าง ๆ ทั้งสังคม คน ชุมชน วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ และกำหนดแนวในการจัดการภายในชุมชนท้องถิ่นให้ครบวงจร ได้แก่ การสร้างทุน การผลิตพื้นฐาน การแปรรูป การบริการ การตลาด การผลิตอาหารสำหรับคนในพื้นที่ เพื่อพัฒนาเป็นวิสาหกิจเพื่อสังคม หรือเป็นธุรกิจของชุมชน อีกทั้งยังสามารถขยายฐานการผลิต การค้าขาย และการลงทุนไปสู่ประเทศในประชมคมเศรษฐกิจอาเซียน (คณะอนุกรรมการยุทธศาสตร์เศรษฐกิจฐานราก, 2559) มากไปกว่านั้น

กระทรวงพาณิชย์ กระทรวงอุตสาหกรรม และกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ยังร่วมกันกำหนดมาตรการการขับเคลื่อนวิสาหกิจขนาดกลางและขนาดย่อม เป็นระยะเวลา 3 ปี (ปี 2559-2561) เพื่อเชื่อมโยงตั้งแต่การพัฒนาด้าน การผลิต การบริหารจัดการ การใช้เทคโนโลยี นวัตกรรมเชิงพาณิชย์ เครือข่ายธุรกิจ ซึ่งก่อให้เกิดผู้ประกอบการรายใหม่ที่จะเพิ่มการลงทุนในประเทศ และขยายการลงทุนจากตลาดท้องถิ่นสู่อาเซียน และตลาดโลก (กระทรวงพาณิชย์, กรมพัฒนาธุรกิจการค้า, 2558)

จะเห็นได้ว่า ฟันเฟืองหนึ่งที่ทำให้เศรษฐกิจฐานรากเกิดความเข้มแข็ง คือ การเสริมสร้างชุมชนให้เป็นฐานที่มั่นของเศรษฐกิจพอเพียง นั่นคือ **“เศรษฐกิจฐานราก”** หรือ **“วิสาหกิจชุมชน”** อย่างไรก็ตาม จากการวิเคราะห์งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับเศรษฐกิจฐานราก หรือวิสาหกิจชุมชน (ณัฐกานต์ บุญอยู่, ม.ป.ป.; พืชระภา สิงห์ธนสาร, 2560; ทอแสงวี ธิตะแก้ว, 2555; เพ็ญพร ปุกหุด, พิเชษฐ์ พรหมมุข, และดุจรพี เนตรสาย, 2555; รังสิตา บุญโชติ และอาแว มะแส, 2559; สุธิดา แจ้งประจักษ์, 2560; สัญญา เคนาภูมิ, 2558) คณะผู้วิจัย พบว่า มีการศึกษาที่มุ่งเน้นประเด็นการผลิตสินค้า บริการ และการแพร่กระจายสินค้า และศึกษาในพื้นที่ที่ไม่ได้อยู่ติดกับชายแดนของประเทศ เพื่อนบ้าน ทว่ายังไม่มีการวิจัยใดที่ศึกษาถึงการเข้ามาของประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนว่าส่งผลกระทบต่อเศรษฐกิจฐานรากของพื้นที่ในขอบเขตระดับจังหวัดชายแดนของไทย หรือจังหวัดอื่น ๆ หรือไม่ มีปัจจัยใดบ้างที่ส่งผลให้เกิดการค้าและการลงทุนที่ดีขึ้น ดังนั้นงานวิจัยชิ้นนี้จึงต้องการศึกษาว่า ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในชุมชนต้นแบบการเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียนของประเทศไทยคืออะไร โดยอาศัยการถอดบทเรียนในพื้นที่จังหวัดเชียงราย ซึ่งอยู่ตรงข้ามกับจังหวัดท่าขี้เหล็ก สาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมาร์ และมีผู้ประกอบการภายในจังหวัดที่มีการลงทุนในประเทศเพื่อนบ้าน อาทิ สาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนจีน และสหภาพเมียนมาร์ นอกจากนี้ คณะผู้วิจัยยังได้คัดเลือกพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษ (เปิดพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษ, 2559) ที่มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศเพื่อนบ้าน 3 พื้นที่เพื่อดำเนินการวิจัยเชิงสำรวจเพื่อค้นหาแบบจำลองเชิงสาเหตุปัจจัยพยากรณ์ความสำเร็จในการส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากของทั้ง 3 ชุมชน ได้แก่ (1) จังหวัดนครพนม เป็นพื้นที่ชายแดนประเทศไทยที่ติดกับสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว (2) จังหวัดสงขลา เป็นพื้นที่ชายแดนประเทศไทยที่ติดกับสหพันธรัฐมาเลเซีย และ (3) จังหวัดเชียงราย เป็นพื้นที่ชายแดนประเทศไทยที่ติดกับสาธารณรัฐแห่งสหภาพเมียนมาร์

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อถอดบทเรียนปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จในการส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในชุมชนต้นแบบ
2. เพื่อพัฒนา และตรวจสอบความสอดคล้องของแบบจำลองเชิงสาเหตุปัจจัยพยากรณ์ความสำเร็จในการส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในชุมชน: กรณีศึกษาจังหวัดชายแดนภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ กับข้อมูลเชิงประจักษ์

การทบทวนวรรณกรรม

ในส่วนนี้คณะผู้วิจัยนำเสนอคำนิยาม เศรษฐกิจฐานราก เพื่อให้เข้าใจความหมายอย่างชัดเจน โดยคณะอนุกรรมการยุทธศาสตร์เศรษฐกิจฐานราก (2559) กำหนดคำนิยาม “เศรษฐกิจฐานราก” ว่าเป็น “ระบบเศรษฐกิจของชุมชนท้องถิ่น ที่สามารถพึ่งตนเอง ภายใต้อุปสงค์เศรษฐกิจพอเพียงที่มีการช่วยเหลือเอื้อเฟื้อซึ่งกันและกัน มีคุณธรรม และเป็นระบบเศรษฐกิจที่เอื้อให้เกิดการพัฒนาในด้านอื่น ๆ ในพื้นที่ ทั้งเศรษฐกิจ สังคม ผู้คน ชุมชน วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อม ทรัพยากรธรรมชาติ อย่างเข้มแข็ง และยั่งยืน”

จากคำนิยามดังกล่าวนำไปสู่การทบทวนวรรณกรรมเพื่อค้นหาทฤษฎีหรือแนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องที่เอื้อให้เกิดการสร้างกรอบแนวคิดเชิงทฤษฎีของงานวิจัยในครั้งนี้ ซึ่งงานวิจัยเรื่องนี้ประยุกต์ใช้กรอบแนวคิดทุนชุมชน (Community capitals framework: CCF) สำหรับการวางแผน การวัดและการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน พัฒนาโดย Fey, Bregendahl, and Flora (2006) ที่จำแนกรอบแนวคิดทุนชุมชนเป็น 7 ทุน ดังนี้ 1. ทุนทรัพยากรธรรมชาติ (Natural capital) ได้แก่ แม่น้ำ ลำคลอง ทะเลสาบ รวมถึงความอุดมสมบูรณ์ของดิน ป่าไม้ สัตว์ป่า และธรรมชาติที่สวยงาม 2. ทุนวัฒนธรรม (Cultural capital) ได้แก่ งานประเพณีต่าง ๆ ที่มีความเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมชุมชน มรดกทางวัฒนธรรม ความหลากหลายของภาษาและชาติพันธุ์ในชุมชน ตลอดจนวิถีชีวิตและวิถีการปกครองสมาชิกในชุมชน นอกจากนี้ ทุนทางวัฒนธรรม ยังรวมถึงนวัตกรรมทางด้านสิ่งประดิษฐ์ ความคิดสร้างสรรค์ ตลอดจนนวัตกรรมใหม่ ๆ ที่ช่วยพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชนอีกด้วย 3. ทุนมนุษย์ (Human capital) ได้แก่ ทักษะ และความสามารถของคนในชุมชนในการเข้าถึงทรัพยากรของชุมชน ตลอดจนการที่คนในชุมชนมีความรู้เพื่อที่จะพัฒนาตนเอง และสังคมตลอดจนสุขภาพพลานามัย และการศึกษา นอกจากนั้น

ทุนมนุษย์ยังรวมถึงสถานะความเป็นผู้นำที่สามารถสร้างความปรองดองในชุมชน สร้างการมีส่วนร่วม และสามารถกำหนดอนาคตของชุมชนได้ 4. **ทุนสังคม (Social capital)** แบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ (1) การที่คนในชุมชนมีเครือข่ายที่เป็นหน่วยงานภาครัฐ/เอกชน/คนในชุมชน ที่เป็นคนชุมชนเดียวกัน และ (2) การที่คนในชุมชนมีเครือข่ายที่เป็นหน่วยงานภาครัฐ/เอกชน/คนในชุมชน ในชุมชนอื่น ๆ 5. **ทุนการเมือง (Political capital)** ได้แก่ กฎ ระเบียบ มาตรการ และนโยบายที่ออกมาจากภาครัฐ เพื่อช่วยยกระดับเศรษฐกิจฐานรากชุมชนให้ดีขึ้น 6. **ทุนการเงิน (Financial capital)** คือ การที่คนในชุมชนสามารถใช้ทรัพยากรในชุมชนเพื่อสร้างรายได้ และพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน ภายใต้การสนับสนุนจากภาครัฐ และเอกชน 7. **ทุนสิ่งปลูกสร้าง (Built capital)** ได้แก่ โครงสร้างพื้นฐาน และระบบสาธารณูปโภคต่าง ๆ ที่ช่วยอำนวยความสะดวกให้กับคนในชุมชน เช่น ระบบอินเทอร์เน็ต ระบบโทรศัพท์ ถนนสายหลัก/สายรอง นิคมอุตสาหกรรม ไฟฟ้า น้ำประปา และการกำจัดของเสีย เป็นต้น

ยิ่งไปกว่านั้น Flora, Flora, and Gasteyer (2015) ยังได้ทำการทดสอบโมเดลนี้กับ 57 ชุมชนในประเทศออสเตรเลีย แคนาดา นิวซีแลนด์ สหรัฐอเมริกา รวมทั้งประเทศที่เคยเป็นอาณานิคมของสหราชอาณาจักร พบว่า เมื่อทุก ๆ ชุมชนจัดการทุนชุมชน จะก่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน 3 ด้าน ได้แก่ (1) ด้านการมีระบบนิเวศวิทยา (Healthy ecosystem) (2) ด้านความมีเสถียรภาพด้านเศรษฐกิจ (Economic security) และ (3) ด้านความสามัคคีในสังคม

จากแนวคิดและผลการวิจัยแสดงให้เห็นว่า ทุนทางสังคมทั้ง 7 ด้านส่งผลให้เกิดคุณภาพชีวิตที่ดีตามกรอบแนวคิดด้านล่าง

อย่างไรก็ดี พัทณี เขยจรรยา (2560) ได้ทำการศึกษาปัจจัยการสื่อสารและความพร้อมในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนของประชาชนในเขตชายแดน พบว่า การทำการค้ากับประเทศสมาชิกประชาคมอาเซียน ต้องขับเคลื่อนผ่าน (1) ผู้นำชุมชน ที่เป็นผู้ประสานระหว่างภาครัฐ และคนในชุมชน มากไปกว่านั้น Onyx and Bullen (2000) กล่าวเสริมว่า องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นทำให้ชุมชนในประเทศออสเตรเลียเกิดความเข้มแข็ง

คือ การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ในฐานะต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นอาสาสมัคร คณะกรรมการ หรือการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ ความคิดเห็น และความรู้สึก การมีหน่วยงานหรือ กิจกรรมที่สอดคล้องกับบริบทชุมชน ความไว้วางใจซึ่งกันและกัน และการมีเครือข่าย กับชุมชนข้างเคียง ครอบครัว และเพื่อน

นอกจากนั้น ยังมีงานวิจัยเป็นจำนวนมากที่เป็นหลักฐานแสดงให้เห็นว่า ปัจจัย ด้านการสื่อสารแบบมีส่วนร่วมเป็นปัจจัยที่ส่งผลให้เกิดการมีคุณภาพชีวิตที่ดีและ การพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืน โดย สุธิดา แจ่มประจักษ์ (2560) พบว่า การช่วยกันค้นหา วิธีการจัดการการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนของแกนนำทำให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ ในการจัดการวิสาหกิจชุมชน ณัฐนันท์ วิริยะวิทย์ (2559) พบว่า วิสาหกิจชุมชนที่ไม่มี สื่อประชาสัมพันธ์ในการเผยแพร่ข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับสินค้า ส่งผลต่อยอดจำหน่าย การแก้ปัญหาด้วยการเพิ่มการมีส่วนร่วมของชุมชน ทำให้เกิดการมีส่วนร่วมของวิสาหกิจ ชุมชน สัญญา เคนาภูมิ (2558) พบว่า ความเข้มแข็งของชุมชนแสดงให้เห็นถึง ความสามารถในการรวมตัวช่วยเหลือกันแก้ไขปัญหา อันจะนำไปสู่การขับเคลื่อนวิสาหกิจ ชุมชนที่เข้มแข็ง และรังสิตา บุญโชติ และอาแว มะแส (2559) พบว่า ยิ่งประชาชน ในชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนมากเท่าไร ก็จะส่งผลดีต่อคุณภาพ สังคมของประชาชนอย่างเห็นได้ชัด เพราะชุมชนสามารถค้นหาความต้องการของ ชุมชนที่แท้จริง โดยสรุปจากการทบทวนวรรณกรรมจากแนวคิดและการวิจัยที่ผ่านมา คณะผู้วิจัยค้นพบความสัมพันธ์ระหว่างทุนทางสังคม การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมกับ การพัฒนาเศรษฐกิจและคุณภาพชีวิตอย่างยั่งยืน ดังนี้

วิธีการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ คณะผู้วิจัยประยุกต์ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed methods research) ที่ประกอบด้วย 2 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การวิจัยเชิงคุณภาพ และ 2) การวิจัยเชิงปริมาณ โดยในแต่ละขั้นตอนมีรายละเอียด ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การวิจัยเชิงคุณภาพ: ใช้วิธีการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth interview) โดยใช้แบบสอบถามแบบกึ่งมีโครงสร้าง (Semi-structured interview) เป็นเครื่องมือ

ในการเก็บข้อมูลจากประธาน รองประธาน และสมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ทั้ง 3 กลุ่ม ผู้ใหญ่บ้าน เกษตรอำเภอ ครูสังกัดการศึกษาอนุบาลและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) และนักวิชาการส่งเสริมการเกษตร ซึ่งมีภูมิลำเนาและทำงานอยู่ในจังหวัดเชียงราย รวมจำนวนทั้งสิ้น 15 คน เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 1 ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้คัดเลือกชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการรวมกลุ่มวิสาหกิจชุมชน ได้แก่ 1) ความคิดริเริ่ม 2) ความสามารถในการบริหารและการจัดการสถาบัน 3) บทบาทและการมีส่วนร่วมของสมาชิกต่อสถาบัน 4) ความมั่นคงและฐานะทางเศรษฐกิจของสถาบัน และ 5) การทำกิจกรรมด้านสาธารณประโยชน์ และการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ได้แก่

- 1) กลุ่มวิสาหกิจชุมชนแปรรูปผลผลิตเกษตรอินทรีย์และสมานมิตร ชุมชนบ้านสมานมิตร
- 2) วิสาหกิจชุมชนเย็บผ้าห่ม ชุมชนตำบลปาดาล อำเภอขุนตาล
- 3) วิสาหกิจชุมชนแปรรูปผลผลิตการเกษตรและสมุนไพร ชุมชนบ้านทุ่งจั่ว ซึ่งเป็นชุมชนที่ไม่ประสบความสำเร็จในการรวมกลุ่มวิสาหกิจชุมชน เนื่องจากไม่ผ่านเกณฑ์ดังกล่าว โดยคณะผู้วิจัยได้พัฒนาข้อคำถามมาจากแนวคิดเกี่ยวกับองค์ประกอบที่ทำให้เศรษฐกิจชุมชนที่เข้มแข็งและคนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของ Fey, Bregendahl, and Flora (2006) และได้นำข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์มาปรับปรุง และพัฒนาแบบสอบถามในส่วนของกรวิจัยเชิงปริมาณ เพื่อให้ผลการวิจัยที่ออกมามีความสอดคล้องกับสภาพการณ์จริงของพื้นที่ชายแดนจังหวัดเชียงรายมากที่สุด

ขั้นตอนที่ 2 การวิจัยเชิงปริมาณ: คณะผู้วิจัยใช้วิธีการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey research method) และใช้แบบสอบถามปลายปิด (Close-ended questionnaire) เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล ของกลุ่มตัวอย่าง จำนวน 424 คน เพื่อตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 2 และ 3 โดยวิธีการสุ่มตัวอย่างใช้การสุ่มตัวอย่างโดยไม่ใช้ความน่าจะเป็น (Non-probability random sampling) **ขั้นตอนแรก** คณะผู้วิจัยใช้การสุ่มตัวอย่างแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive sampling) พื้นที่จังหวัดชายแดนทั้ง 3 ภาคของไทย ได้แก่ (1) ภาคเหนือ จังหวัดเชียงราย (2) ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จังหวัดนครพนม และ (3) ภาคใต้ จังหวัดสงขลา **ขั้นตอนที่สอง** ใช้การสุ่มตัวอย่างแบบกำหนดจำนวน (Quota sampling) จังหวัดละ 150 คน และ**ขั้นตอนที่สาม** คณะผู้วิจัยใช้การสุ่มตัวอย่างตามความสะดวก (Convenience sampling) กับกลุ่มตัวอย่างที่เป็น ภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน อาทิ เจ้าหน้าที่องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เจ้าหน้าที่สาธารณสุข ข้าราชการ พนักงานรัฐวิสาหกิจ เจ้าของกิจการ พนักงานบริษัทเอกชน ค้าขาย ธุรกิจส่วนตัว

ผู้นำชุมชน ครู นักเรียน นักศึกษา และประชาชนทั่วไป ทั้งนี้ มีกลุ่มตัวอย่างที่ให้ความร่วมมือในการตอบแบบสอบถาม จำนวน 424 คน ขณะที่การทดสอบความเที่ยง (Reliability) ของเครื่องมือด้วยวิธีการคำนวณค่า Cronbach 's Alpha Coefficient กับกลุ่มตัวอย่างจำนวน 40 คน พบว่า แต่ละส่วนของคำถามมีค่าสัมประสิทธิ์อัลฟา อยู่ระหว่าง 0.702-0.918 ซึ่งอยู่ในเกณฑ์ที่เชื่อถือได้ ในส่วนของการวิเคราะห์เชิงอนุมาน ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติการวิเคราะห์โมเดลสมการเชิงโครงสร้าง (Structural Equation Model) โดยประมาณค่าพารามิเตอร์ของโมเดลด้วยวิธี Maximum Likelihood Estimates และใช้ค่าดัชนีต่าง ๆ เป็นค่าสถิติในการตรวจสอบความสอดคล้องระหว่างโมเดลกับข้อมูลเชิงประจักษ์ รวมทั้งสิ้น 13 ดัชนี ดังนี้ 1) ค่า χ^2 มากกว่า 0.05 2) ค่า χ^2/df น้อยกว่า 5.00 3) ค่า Goodness of Fit Index (GFI) มากกว่า 0.90 4) ค่า Adjusted Good of Fitness (AGFI) มากกว่า 0.90 5) ค่า Comparative Fit Index (CFI) มากกว่า 0.90 6) ค่า Normed Fit Index (NFI) มากกว่า 0.90 7) ค่า Non-normed Fit Index (NNFI) มากกว่า 0.90 8) ค่า Incremental Fit Index (IFI) มากกว่า 0.90 9) ค่า Relative Fit Index (RFI) มากกว่า 0.90 10) ค่า Critical N (CN) มากกว่า 200 11) ค่า Root Mean Square Residual (RMR) น้อยกว่า 0.05 12) ค่า Standardized Root Mean Square Residual (SRMR) น้อยกว่า 0.05 และ 13) ค่า Root Mean Square Error of Approximation (RMSEA) น้อยกว่า 0.05 (ยูทธ์ โภเกียรติ, 2556)

ในที่นี้ผู้วิจัยได้ใช้เกณฑ์การตรวจสอบความสอดคล้อง คือ ค่าดัชนีต้องผ่านเกณฑ์ที่กำหนดมากกว่า 3 ค่าดัชนี จากการวัดจากทั้งหมด 13 ค่าดัชนี จึงถือว่ามีความสอดคล้องระหว่างโมเดลการวัด และโมเดลสมการเชิงโครงสร้างกับข้อมูลเชิงประจักษ์ (ยูทธ์ โภเกียรติ, 2556; สังวรณัฏ์ รัตตะโก, 2557)

ผลการวิจัย

ส่วนที่ 1 ผลการวิจัยเชิงคุณภาพ

คณะผู้วิจัยได้สังเคราะห์องค์ประกอบที่ทำให้วิสาหกิจชุมชนมีความเข้มแข็งและคนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี ของ 1) กลุ่มวิสาหกิจชุมชนแปรรูปผลผลิตเกษตรอินทรีย์และสมุนไพร ชุมชนบ้านสมานมิตร 2) วิสาหกิจชุมชนเย็บผ้าห่ม ชุมชนตำบลปาดาล อำเภอบึงสามพัน และ 3) วิสาหกิจชุมชนแปรรูปผลผลิตการเกษตรและสมุนไพร

ชุมชนบ้านทุ่งจั่ว พบว่า มีองค์ประกอบ 9 ด้าน ได้แก่ 1) ด้านธรรมชาติ 2) ด้านศิลปวัฒนธรรม 3) ด้านคน 4) ด้านสังคม 5) ด้านการเมือง/นโยบายการค้า 6) ด้านการเงิน 7) ด้านการค้า 8) ด้านโครงสร้างพื้นฐาน และ 9) ด้านการสื่อสาร โดยมีรายละเอียดที่พบในแต่ละด้าน ดังนี้

1.1) **องค์ประกอบด้านธรรมชาติ** พบว่า เป็นปัจจัยที่ทำให้วิสาหกิจชุมชนมีความเข้มแข็ง และคนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีของทั้ง 3 ชุมชน โดยชุมชนบ้านสมานมิตร มีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ นอกจากนั้น ยังไม่มีปัญหาน้ำท่วมหรือน้ำแล้ง ในส่วนของชุมชนบ้านทุ่งจั่ว พบว่า มีสถานที่ท่องเที่ยว เช่น ห้วยน้ำจ้าง ซึ่งมีการจัดงาน “บอกฮักที่บ้านแพน” ณ บริเวณริมเขื่อนน้ำข้าง อำเภอเขียงของทุกวันที่ 14 กุมภาพันธ์ ในส่วนของชุมชนตำบลปาดาล อำเภอบุนตล พบว่า มีจุดที่มีทรัพยากรธรรมชาติสวยงาม คือ ภูชี้ฟ้า และผาดั่งที่มีทิวทัศน์สวยงาม และตั้งอยู่ในบริเวณใกล้กัน

1.2) **องค์ประกอบด้านศิลปะและวัฒนธรรม** พบว่า เป็นปัจจัยที่ทำให้วิสาหกิจชุมชนมีความเข้มแข็ง และคนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีเฉพาะ 1 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนบ้านทุ่งจั่ว สืบเนื่องจากงาน “บอกฮักที่บ้านแพน” ณ บริเวณริมเขื่อนน้ำข้างอำเภอเขียงของ ที่จัดขึ้นทุกวันที่ 14 กุมภาพันธ์ ซึ่งนับว่าเป็นกิจกรรมที่บ่งบอกถึงเอกลักษณ์ของชุมชน จุดเด่นของงาน คือ มีการจัดกิจกรรมจดทะเบียนที่กลางน้ำ โดยมีนายทะเบียนนั่งแพไปเพื่อเป็นสักขีพยาน ส่วนอีก 2 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนบ้านสมานมิตร และชุมชนตำบลปาดาล อำเภอบุนตล ไม่ได้มีการกล่าวถึงองค์ประกอบด้านนี้

1.3) **องค์ประกอบด้านคน** พบว่า เป็นปัจจัยที่ทำให้วิสาหกิจชุมชนมีความเข้มแข็ง และคนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี ของ 2 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนบ้านสมานมิตร และชุมชนตำบลปาดาล อำเภอบุนตล เนื่องจากทั้ง 2 ชุมชน มีกลุ่มที่แสดงถึงภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การทอเสื่อ ทอผ้า และเลี้ยงหมอน ซึ่งมีประมาณ 10 กว่ากลุ่ม อีกทั้งยังมีกลุ่มธนาคารข้าว ร้านค้าชุมชน อย่างไรก็ตาม ในส่วนของชุมชนบ้านทุ่งจั่ว พบว่า มีปัญหาด้านยาเสพติด และคนที่ออกไปทำงานนอกชุมชนไม่ได้กลับมาพัฒนาท้องถิ่น

1.4) **องค์ประกอบด้านสังคม** พบว่า เป็นปัจจัยที่ทำให้วิสาหกิจชุมชนมีความเข้มแข็ง และคนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี ของ 2 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนบ้านสมานมิตร

และชุมชนตำบลปาดาล อำเภอขุนตาล เนื่องจาก ชุมชนบ้านสมานมิตร มีจุดเด่น คือ ความเข้มแข็ง ความสามัคคี ความขยันของคนในกลุ่ม ที่มีการช่วยเหลือกันและกัน เช่น การลงแขกเกี่ยวข้าว โดยส่วนใหญ่เป็นกลุ่มญาติที่พี่น้องที่มีความใกล้ชิดสนิทสนม ที่มาช่วยเหลือกัน นอกจากนี้ ความเข้มแข็งของกลุ่มยังเกิดจากการรวมกลุ่มมาหลายปี บุคลากรมีความพร้อม ตลอดจนคณะกรรมการกลุ่มมีความสามัคคี ในขณะที่ชุมชนตำบลปาดาล พบว่า คนในชุมชนมีความสามัคคี มีการจัดการกลุ่มที่ดี และมีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง ซึ่งนับว่าเป็นจุดเด่นของกลุ่ม โดยส่วนมากคนในชุมชนประกอบอาชีพทำนา เป็นอาชีพหลัก ส่วนเวลาที่ว่างจากการทำนาจะมารวมกลุ่มกันทำวิสาหกิจชุมชน ทั้งการเย็บ ปัก หมอน ผ้าห่ม กระเป๋า เป็นต้น โดยสมาชิกในกลุ่มทุกคนต่างเต็มใจ และสละเวลาที่ทำมาช่วยกันทำงานของวิสาหกิจชุมชน องค์กรก็ดี ในส่วนของชุมชนบ้านทุ่งจั่ว พบว่า มีปัญหาเล็กน้อยด้านการเชื่อมต่อกับเครือข่ายในชุมชน กล่าวคือ สินค้าโอท็อปของแต่ละเจ้า ขาดการเชื่อมต่อกับเจ้าอื่น ๆ ภายในชุมชน

1.5) องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น/นโยบายการค้า พบว่า เป็นปัจจัยที่ทำให้วิสาหกิจชุมชนมีความเข้มแข็ง และคนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี ของ 2 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนบ้านสมานมิตร และชุมชนตำบลปาดาล อำเภอขุนตาล เนื่องจาก ชุมชนบ้านสมานมิตร พบว่า มีหน่วยงานทั้งภาครัฐ และเอกชนที่เข้ามาส่งเสริมด้านการปลูกข้าว อาทิ การสนับสนุนของรัฐบาลแก่ที่นาที่ประสบภัยน้ำท่วม ซึ่งข้าวอินทรีย์ 1 หลังได้รับการสนับสนุน 10,000 บาท และการสนับสนุนจากกรมพัฒนาที่ดิน ที่สนับสนุนค่าเก็บเกี่ยว ขณะที่ชุมชนตำบลปาดาล พบว่า มีหน่วยงานภาครัฐมาสนับสนุนวิสาหกิจชุมชน เช่น องค์กรบริหารส่วนจังหวัด (อบจ.) กรมการพัฒนาชุมชน (พ.ช.) ที่เข้ามาสนับสนุนให้มีการสั่งซื้อสินค้าของกลุ่มจากภายนอก นอกจากนี้ เจ้าหน้าที่จากสำนักงานการศึกษาอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) เทศบาล และกองทุน ยังได้เข้ามาให้ความรู้ในการเย็บเสื้อผ้า การใช้อุปกรณ์ การแบ่งบทบาทหน้าที่ภายในกลุ่ม การสนับสนุนโดยพาชาวบ้านในกลุ่มไปศึกษาดูงาน ซึ่งจากการศึกษาดูงานทำชาวบ้านได้แนวความคิดในการพัฒนาหลายผ้าห่ม งานเย็บ ของกลุ่มให้มีความเป็นเอกลักษณ์ไม่ซ้ำใครมากยิ่งขึ้น อย่างไรก็ตาม ในส่วนของชุมชนบ้านทุ่งจั่ว กลับพบว่า ยังขาดการสนับสนุนจากภาครัฐอย่างต่อเนื่อง ประกอบกับการรวมกลุ่มภายในชุมชนที่ไม่ค่อยเข้มแข็งมากนัก ส่งผลให้อำนาจในการต่อรองเรื่องสินค้าต่าง ๆ ทั้งต่อภาครัฐ และเอกชนเป็นไปได้ยาก

1.6) **องค์ประกอบด้านการเงิน** พบว่า เป็นปัจจัยที่ทำให้วิสาหกิจชุมชน มีความเข้มแข็ง และคนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี ของ 1 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนบ้านสมานมิตร เนื่องจาก ชุมชนตอบรับนโยบายจากรัฐบาลในเรื่องการส่งเสริมการปลูกข้าว ส่งผลให้ คนในชุมชนกลับมารวมกลุ่มกันอีกครั้ง โดยการรวมกลุ่มของคนในชุมชน กลายเป็น จุดแข็งที่ทำให้ภาครัฐ และเอกชนเข้ามาสนับสนุนด้านงบประมาณมากขึ้น อย่างไรก็ตาม อีก 2 ชุมชน กลับพบว่า องค์ประกอบด้านการเงิน ไม่ได้เป็นปัจจัยที่ทำให้วิสาหกิจชุมชน มีความเข้มแข็ง และคนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี เนื่องจาก ชุมชนบ้านทุ่งจั่ว และชุมชน บ้านป่าตาล อำเภอขุนตาล พบว่า คนในพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นลูกจ้าง มีการลงทุนกันบ้าง แต่น้อย นอกจากนี้ ยังขาดการสนับสนุนด้านงบประมาณจากรัฐ ส่งผลให้วิสาหกิจ ชุมชนขาดตลาดรองรับ ชุมชนขาดการมีส่วนร่วม โดยต่างคนต่างทำแต่ธุรกิจของตนเอง

1.7) **องค์ประกอบด้านการค้า** พบว่า เป็นปัจจัยที่ทำให้วิสาหกิจชุมชน มีความเข้มแข็ง และคนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี ของ 2 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนบ้านสมานมิตร และชุมชนตำบลป่าตาล อำเภอขุนตาล เนื่องจาก ชุมชนบ้านสมานมิตร มีการส่งออก ข้าวอินทรีย์ไปยังทวีปยุโรป ตลอดจนมีบริษัทต่างชาติที่ได้มีการสั่งซื้อข้าวของกลุ่มสมานมิตร มากไปกว่านั้น ชุมชนตำบลป่าตาล ยังมีการนำสินค้าออกไปขายภายนอกชุมชน การส่งออก ตามจำนวนการสั่งซื้อสินค้า ตลอดจนมีคนจากภายนอกชุมชนมาสั่งซื้อสินค้า ซึ่งสินค้า ที่ส่งออกภายนอกชุมชน ได้แก่ เสื้อผ้า กระเป๋า ผ้าห่ม ที่มีลวดลายการทอ ปัก เย็บ ที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน อย่างไรก็ตาม ชุมชนบ้านทุ่งจั่ว พบว่า ราคาขายข้าวลดลง จากที่เคยได้ เนื่องจากมีการกดราคาสินค้าของกลุ่มนายทุนที่เป็นเจ้าของโรงสี ตลอดจน สินค้าของชุมชนยังขาดตลาดรองรับที่สนับสนุนจากรัฐในชุมชน

1.8) **องค์ประกอบด้านโครงสร้างพื้นฐาน** พบว่า เป็นปัจจัยที่ทำให้ วิสาหกิจชุมชนมีความเข้มแข็ง และคนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี ของ 2 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนบ้านสมานมิตร และชุมชนตำบลป่าตาล อำเภอขุนตาล เนื่องจากทั้ง 2 ชุมชน มีทำเลที่ตั้งค่อนข้างดี และได้รับอิทธิพลจากการเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน โดยพบว่า มีคนจีนสัญจรผ่านเส้นทางนี้มาก อีกทั้งในอนาคตจะมีการตัดถนนผ่าน ซึ่งจะอำนวยความสะดวกสบายในการเดินทางข้ามพรมแดน และการเดินทางท่องเที่ยว มากขึ้น อย่างไรก็ตาม ในส่วนของชุมชนบ้านทุ่งจั่ว พบว่า โรงสีในชุมชนมีประมาณ 3 โรง และมีตึกแถวให้เช่า แต่ทว่า โรงสีกลับไม่ค่อยเอื้อประโยชน์ให้กับคนในชุมชนเท่าใดนัก

เนื่องจากมีการกดราคาข้าว นอกจากนี้ การสร้างถนนกลับสร้างความลำบากแก่ชาวบ้าน
ในการข้ามไปมาระหว่างสองฟากถนนมากขึ้น

1.9) องค์ประกอบด้านการสื่อสาร พบว่า เป็นปัจจัยที่ทำให้วิสาหกิจชุมชน
มีความเข้มแข็ง และคนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี ของ 2 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนบ้านสมานมิตร
และชุมชนตำบลปาดาล อำเภอขุนตาล เนื่องจาก ชุมชนบ้านสมานมิตร มีการสื่อสาร
ตราสินค้าในชุมชน ผ่านสื่อบุคคลที่มีชื่อเสียง เช่น เมื่อครั้งที่ท่านนายกรัฐมนตรีมาดูงาน
ของกลุ่ม ได้เป็นผู้นำक्रमิของกลุ่มสมานมิตรไปใช้ ทั้งยังนำเสนอสรรพคุณของสินค้า
ผ่านรายการข่าวทางโทรทัศน์อีกด้วย ในขณะที่ ชุมชนตำบลปาดาล มีการสื่อสาร
ตราสินค้าในชุมชน ผ่านลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน (Brand identity) อาทิ
ลวดลายบนผ้าห่ม ผ้าพื้นเมือง เสื้อผ้า กระเป๋า และหมอน ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัว
ของชุมชน อย่างไรก็ตาม ในส่วนของชุมชนบ้านทุ่งจั่ว พบว่า หน่วยงานราชการในพื้นที่
ไม่ได้ช่วยส่งเสริมปัจจัยเพื่อความยั่งยืนของกลุ่ม และสื่อสารสินค้าวิสาหกิจชุมชน
ออกสู่ภายนอกชุมชน หรือช่องทางการสื่อสารอื่น ๆ อาทิ การออกงานกิจกรรมพิเศษ (Special
events) เพื่อจำหน่ายสินค้า เช่น งานกาชาด งานออกบูธสินค้า หรืองานโอท็อป เป็นต้น

ทั้งนี้คณะผู้วิจัยสามารถสรุปองค์ประกอบแต่ละด้าน ที่ส่งผลทำให้วิสาหกิจชุมชน
มีความเข้มแข็ง และคนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี ของแต่ละชุมชน ได้ดังตารางที่ 1 ดังนี้

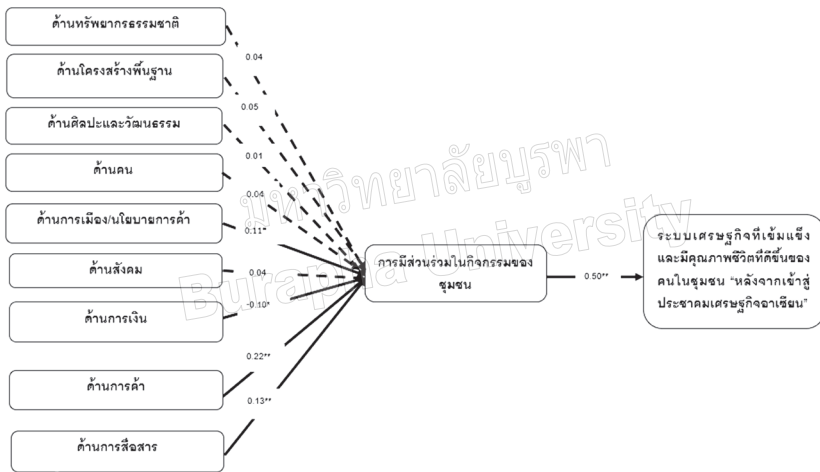
ตารางที่ 1 แสดงการสรุปองค์ประกอบแต่ละด้าน ที่ส่งผลทำให้วิสาหกิจชุมชนมีความเข้มแข็ง
และคนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี ของแต่ละชุมชน

องค์ประกอบ ทั้ง 9 ด้าน	ด้าน ธรรมชาติ	ด้าน ศิลปะ วัฒนธรรม	ด้าน คน	ด้าน สังคม	ด้าน การเมือง/ นโยบาย การค้า	ด้าน การเงิน	ด้าน การค้า	ด้าน โครงสร้าง พื้นฐาน	ด้าน สื่อสาร
รายชื่อชุมชน									
1) ชุมชนบ้านสมานมิตร	/		/	/	/	/	/	/	/
2) ชุมชนตำบลปาดาล	/		/	/	/		/	/	/
3) ชุมชนบ้านทุ่งจั่ว	/	/							

หมายเหตุ: เครื่องหมาย / หมายถึง ชุมชนที่มีองค์ประกอบดังกล่าวเป็นปัจจัยบวกที่ทำให้วิสาหกิจชุมชน
มีความเข้มแข็ง และคนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดี

ส่วนที่ 2 ผลการวิจัยเชิงปริมาณ

2.1 ค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ (Path coefficients) ของแบบจำลองเชิงสาเหตุ ปัจจัยพยากรณ์ความสำเร็จในการส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในชุมชน: กรณีศึกษาจังหวัดชายแดนภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ กับข้อมูลเชิงประจักษ์

Chi-square = 112.31, $p = 0.00$, $df = 9$, Chi-square/ $df = 12.48$, RMSEA = 0.155,
RMR = 0.031, SRMR = 0.091, AGFI = 0.70, GFI = 0.96, NFI = 0.98, NNFI = 0.89,
CFI = 0.95, IFI = 0.98, RFI = 0.88

ภาพที่ 1 แสดงค่าสัมประสิทธิ์สหสัมพันธ์ (Path coefficients) ของแบบจำลองเชิงสาเหตุ ปัจจัยพยากรณ์ความสำเร็จในการส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในชุมชน: กรณีศึกษาจังหวัดชายแดนภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้

อภิปรายผล

ในส่วนนี้ คณะผู้วิจัยนำเสนอการอภิปรายผลเฉพาะตัวแปรอิสระที่สามารถพยากรณ์ความสำเร็จในการส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจฐานรากในชุมชน โดยผลการวิจัยเชิงปริมาณ พบว่า ปัจจัยด้านการเมือง/นโยบายการค้า ด้านการค้า และด้านการสื่อสาร มีอิทธิพลทางอ้อมเชิงบวกต่อระบบเศรษฐกิจที่เข้มแข็ง และการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

ของคนในชุมชน “หลังจากเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน” ผ่านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน ในขณะที่ปัจจัยด้านการเงิน มีอิทธิพลทางอ้อมเชิงลบต่อระบบเศรษฐกิจที่เข้มแข็ง และการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของคนในชุมชน “หลังจากเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน” ผ่านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน เช่นกัน ในขณะที่ผลการวิจัยเชิงคุณภาพพบว่า ปัจจัยด้านธรรมชาติ เป็นปัจจัยที่ทั้ง 3 ชุมชนเห็นสอดคล้องกันว่า เป็นปัจจัยเอื้อที่ส่งผลให้เศรษฐกิจชุมชนมีความเข้มแข็ง และคนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น สามารถอภิปรายรายละเอียดในแต่ละปัจจัยข้างต้นได้ ดังต่อไปนี้

ปัจจัยด้านธรรมชาติ พบว่า ทั้ง 3 ชุมชน มีองค์ประกอบด้านธรรมชาติร่วมกัน อาทิ การมีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ไม่มีปัญหาน้ำท่วม หรือน้ำแล้ง มีการจัดงานที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน ล้วนเป็นปัจจัยเอื้อที่ส่งผลให้เศรษฐกิจชุมชนมีความเข้มแข็ง และคนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น เป็นปัจจัยบวกที่ทำให้เศรษฐกิจชุมชนมีความเข้มแข็ง และคนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น สอดคล้องกับข้อค้นพบของ ศิริพร ยอดกมลศาสตร์ (2556); Fey, Bregendahl, and Flora (2006); Flora, Flora, and Gasteyer (2015) ที่พบว่า ทนทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่เป็นส่วนรวมของชุมชน ได้แก่ แม่น้ำ ลำคลอง ทะเลสาบ รวมถึงความอุดมสมบูรณ์ของดิน ป่าไม้ สัตว์ป่า และธรรมชาติที่สวยงาม เป็นหนึ่งในปัจจัยที่ทำให้เศรษฐกิจชุมชนมีความเข้มแข็ง และคนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

ปัจจัยด้านการเมือง/นโยบายการค้า เช่น การให้ความสำคัญกับการที่แนวชายแดนมีความสงบสุข ปลอดภัย และไม่มีการค้าการร้าย นโยบายของภาครัฐ เพื่อส่งเสริมการค้าที่ตรงกับความต้องการของชุมชน ให้การสนับสนุนด้านการรวมกลุ่ม เพื่อที่จะได้ให้งบประมาณสนับสนุน และภาครัฐให้ข้อมูลกับคนในชุมชนเกี่ยวกับการจัดการของดีชุมชน โอท็อป และสอนวิธีทำการค้า/การลงทุนของชุมชน ส่งผลทางอ้อมเชิงบวกต่อระบบเศรษฐกิจที่เข้มแข็ง และการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของคนในชุมชน “หลังจากเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน” ผ่านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน โดยสอดคล้องกับพิทยา ว่องกุล (2556) ที่พบว่า การที่หน่วยงานภาครัฐ เอกชน และองค์กรพัฒนาเอกชน หรือ NGOs ใช้การสื่อสารแบบมีส่วนร่วมผ่านการเปิดเวทีแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างชุมชน โดยกระบวนการนี้จะนำไปสู่ความร่วมมือพัฒนาแบบพหุภาคีที่ภาคส่วนต่าง ๆ ของ ภาครัฐ ภาคเอกชน และองค์กรพัฒนาเอกชนได้ช่วยผลักดันให้องค์กรชุมชน

เกิดการพัฒนาดตนเองได้อย่างมีศักยภาพ และมีการประสานกันเพื่อวางแผนพัฒนาระดับภาค และระดับชาติ ส่งผลต่อการวางแผนยุทธศาสตร์เพื่อการพัฒนาสังคมโดยรวม อีกทั้ง ผลการวิจัยยังสอดคล้องกับนักวิชาการต่างชาติ Fey, Bregendahl, and Flora (2006) ที่กล่าวเสริมว่า กฎ ระเบียบ มาตรการ และนโยบายที่ออกมาจากภาครัฐ ที่มีจุดมุ่งหมาย ช่วยยกระดับเศรษฐกิจฐานรากชุมชนให้ดีขึ้น ตลอดจนการที่ชุมชนมีเครือข่ายกับหน่วยงาน ทางด้านการเมืองทั้งในระดับท้องถิ่น และระดับภาค ส่งผลให้เศรษฐกิจของชุมชน มีความเข้มแข็ง และคนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

ปัจจัยด้านการค้า เช่น การให้ความสำคัญกับการที่สินค้าท้องถิ่นที่ขายในพื้นที่ ของชุมชน เป็นสินค้าที่มีคุณภาพ สินค้าท้องถิ่นในชุมชนมีจุดเด่นเฉพาะตัว แตกต่าง จากชุมชนอื่น หรือจากประเทศเพื่อนบ้าน และมีการป้องกันการลอกเลียนแบบสินค้า ท้องถิ่นในชุมชน จากผู้ค้าของท้องถิ่น ยี่ห้อสินค้า ของกินของใช้ เครื่องใช้ไฟฟ้าที่ขาย ในไทยเป็นสินค้าที่มีคุณภาพ และคนในชุมชนสามารถนำสินค้าของชุมชนไปขาย นอกชุมชนได้ ไปออกบูธตามงานต่าง ๆ ได้ ส่งผลทางอ้อมเชิงบวกต่อระบบเศรษฐกิจที่ เข้มแข็ง และการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของคนในชุมชน “หลังจากเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจ อาเซียน” ผ่านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน ผลการวิจัยสอดคล้องกับแนวคิด ของ พิทยา ว่องกุล (2556); ศิริพร ยอดกมลศาสตร์ (2556) ที่พบร่วมกันว่า การสร้าง วิสาหกิจชุมชน ตั้งอยู่บนการมีเป้าหมายเพื่อการบริโภคอุปโภคของตนเองด้วยการผลิต สินค้าหลากหลายประเภทเพื่อการพึ่งพาตนเอง ลดรายจ่ายจากการซื้อ และป้องกัน ไม่ให้เงินของชุมชนรั่วไหลออกไปนอกชุมชนโดยไม่จำเป็น ซึ่งชุมชนต้องเริ่มเรียนรู้ถึง ศักยภาพของ “ตลาด” ของตนเอง ดังนั้น ชุมชนต้องหันกลับมาบริโภคสินค้าที่ผลิต โดยชุมชน รวมทั้งสร้างเครือข่ายภายใน และระหว่างชุมชน หากจุดเด่นของสินค้า ทั้งนี้ การพัฒนาวิสาหกิจชุมชน จำเป็นต้องอาศัยฐานคิดที่ให้ชุมชนเป็นฐาน และฐานของ ชุมชนที่ตั้งอยู่บนหลักการพัฒนาที่อาศัย “การมีส่วนร่วม” ผ่านการเน้นการเปิดเวที แลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างชุมชน หน่วยงานภาครัฐ หน่วยงานภาคเอกชน และ องค์กรพัฒนาเอกชน หรือ NGOs โดยมีชุมชนเป็นผู้ตัดสินใจ และวางแผนพัฒนา ด้วยตนเอง มากกว่านั้น ยังยืนยันด้วยผลการวิจัยเชิงคุณภาพที่พบว่า การสื่อสาร ตราสินค้าโดยใช้ลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน (Brand identity) ผ่านลวดลาย บนผ้าห่ม ผ้าพื้นเมือง เสื้อผ้า กระเป๋า หมอน ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของชุมชน

ยังช่วยส่งเสริมให้สินค้าเป็นที่รู้จักแก่บุคคลภายนอกมากยิ่งขึ้น นอกจากนี้ยังส่งผลให้ลูกค้าบางท่านเกิดความประทับใจ และเกิดการซื้อซ้ำในเวลาต่อมา

ปัจจัยด้านการสื่อสาร ทั้งสื่อมวลชนกระแสหลัก ได้แก่ โทรทัศน์ มากที่สุด สื่อมวลชนท้องถิ่น ได้แก่ โทรทัศน์ท้องถิ่น/ดาวเทียม วิทยุชุมชน หนังสือพิมพ์ท้องถิ่น และสื่อใหม่ ได้แก่ สมาร์ทโฟน เว็บไซต์ เฟซบุ๊กแฟนเพจ โลกออนไลน์ และยูทูป ตลอดจนการสื่อสารตราสินค้าในชุมชน ผ่านลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน (Brand identity) อาทิ ลวดลายบนผ้าห่ม ผ้าพื้นเมือง เสื้อผ้า กระเป๋า และหมอน ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของชุมชน ส่งผลทางอ้อมเชิงบวกต่อระบบเศรษฐกิจที่เข้มแข็ง และการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของคนในชุมชน “หลังจากเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน” ผ่านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน ผลการวิจัยสอดคล้องกับแนวคิดของ กาญจนา แก้วเทพ (2552); Suggs and Ratzan (2012) ที่ได้พบร่วมกันว่า ในบริบทของการสื่อสารชุมชน จำเป็นต้องเปิดกว้างในเรื่องประเภทของสื่อให้มีลักษณะของ “ความหลากหลาย” กล่าวคือ ใช้ช่องทางการสื่อสารที่บูรณาการทั้งสื่อเก่าและสื่อใหม่เข้าด้วยกัน มากกว่านั้น ผลการวิจัยยังสนับสนุนด้วยแนวคิดของ พัทณี เสงี่ยม (2560) ที่พบว่า การที่ภาครัฐส่งเสริมให้คนในชุมชนมีความรู้ในการประกอบการวิสาหกิจชุมชนผ่านเครือข่ายสังคมออนไลน์ จะทำให้คนในชุมชนพึ่งพาตนเองได้ สามารถทำการค้าขาย และเกิดการลงทุนกับประเทศเพื่อนบ้านผ่านระบบพาณิชย์อิเล็กทรอนิกส์ (E-commerce) อีกทั้งผลการวิจัยยังตรงกับข้อค้นพบของนักวิชาการต่างประเทศ Grey-Felder (2001) ที่กล่าวเสริมว่า ประเด็นสารที่สามารถกระตุ้นให้เกิดการมีส่วนร่วมมักเป็นประเด็นที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต และความต้องการที่มาจากคนในชุมชน หรือเป็นประเด็นที่คนในชุมชนสามารถนำเอาเนื้อหาสาระดังกล่าวไปใช้ประโยชน์ได้ ยิ่งคนในชุมชนเห็นว่าเป็นประเด็นเนื้อหามีความเกี่ยวข้อง หรือมีผลกระทบต่อตนมากเท่าใด บุคคลจะเข้ามามีส่วนร่วมอย่างจริงจังมากขึ้น

ในขณะที่ปัจจัยด้านการเงิน ได้แก่ การที่คนในชุมชนใช้จ่ายอย่างเหมาะสมกับฐานะ คนในชุมชนมีหนี้สินน้อย และคนในชุมชนมีเงินเก็บ กลับส่งผลทางอ้อมเชิงลบต่อระบบเศรษฐกิจที่เข้มแข็ง/คุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นหลังจากเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน ผ่านการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน กล่าวคือ การที่คนในชุมชนมีเงินเก็บมาก หนี้สินน้อย จะมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนน้อย ในทางกลับกัน การที่คนในชุมชน

มีเงินเก็บน้อย หนี้สินมาก จะยังมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชนมาก ทั้งนี้ ผลการวิจัยดังกล่าว สอดคล้องกับ Beard (2005); วิสาหกิจชุมชน: กลไกเศรษฐกิจฐานราก (2556); พิทยา ว่องกุล (2556) ที่พบว่า คนในชุมชนหรือผู้ผลิตที่มีรายได้น้อย สิทธิประโยชน์น้อย และกำลังจายน้อย จะไม่สามารถผลิตสินค้าที่สอดคล้องกับความต้องการของตลาด หรือไม่สามารถปรับระบบการผลิตให้สอดคล้องกับภาวะตลาดที่เป็นอยู่ อาจส่งผลให้ต้องขาดทุนเงินเสียแต่จะพยายามค้นหาข้อมูลและเข้าร่วมกับคนอื่น ๆ หรือเกิดการรวมตัวกันของผู้ผลิตรายย่อยในชุมชนเพื่อให้ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ เพื่อให้สามารถผลิตสินค้าได้ในราคาที่เหมาะสมกับตลาด และความสัมพันธ์นี้ยังสอดคล้องกับผลการวิจัยเชิงคุณภาพที่พบว่า การรวมกลุ่มในวิสาหกิจชุมชนของคนในพื้นที่เกิดจากการรวมตัวของผู้ที่มีรายได้น้อย เช่น ผู้ที่ประกอบอาชีพเกษตรกร ทำสวน มากไปกว่านั้นการรวมกลุ่มของคนในชุมชนกลายเป็นจุดแข็งที่ทำให้ภาครัฐ และเอกชนเข้ามาสนับสนุนด้านงบประมาณมากขึ้น ในทางกลับกัน ชุมชนที่ขาดการมีส่วนร่วม โดยต่างคนต่างทำแต่ธุรกิจของตนเอง ย่อมขาดการสนับสนุนด้านงบประมาณจากภาครัฐและเอกชน ส่งผลให้วิสาหกิจชุมชนขาดตลาดรองรับ

ข้อเสนอแนะการวิจัย

ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปประยุกต์ใช้

ผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยด้านการเมือง/นโยบายการค้า ด้านการค้า และด้านการสื่อสารรวมทั้งปัจจัยด้านธรรมชาติ มีส่งผลกระทบต่อระบบเศรษฐกิจที่เข้มแข็งและการมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นของคนในชุมชน “หลังจากเข้าสู่ประชาคมเศรษฐกิจอาเซียน” ดังนั้น หน่วยงานภาครัฐในชุมชน เช่น กรมการพัฒนาชุมชน องค์การบริหารส่วนจังหวัดองค์การบริหารส่วนตำบล สำนักงานการศึกษาอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย (กศน.) และภาคเอกชนในชุมชน ควรให้ความสำคัญกับปัจจัยด้านการเมือง/นโยบายการค้า เช่น การให้ความสำคัญกับการที่แนวชายแดนมีความสงบสุข ปลอดภัย และไม่มีกรก่อการร้าย ส่งเสริมการค้าที่ตรงกับความต้องการของชุมชน ให้การสนับสนุนด้านการรวมกลุ่ม เพื่อให้จะได้ทั้งงบประมาณสนับสนุน ด้านการค้า เช่น การหาจุดเด่นเฉพาะตัวของสินค้าเฉพาะตัวที่แตกต่างจากชุมชนอื่น หรือจากประเทศเพื่อนบ้านด้านการสื่อสาร เช่น การสื่อสารตราสินค้าในชุมชนผ่านลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน (Brand identity) อาทิ ลวดลายบนผ้าไหม ผ้าพื้นเมือง เสื้อผ้า กระเป๋า และหมอน ที่เป็นเอกลักษณ์เฉพาะตัวของชุมชน และ

ด้านธรรมชาติ เช่น มีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ไม่มีปัญหาน้ำท่วม หรือน้ำแล้ง มีการจัดงานที่เป็นเอกลักษณ์ของชุมชน ล้วนเป็นปัจจัยเอื้อที่ส่งผลให้เศรษฐกิจชุมชน มีความเข้มแข็ง และคนในชุมชนมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

ฉะนั้น ผลการวิจัยพบว่า ความสำเร็จดังกล่าวจะเกิดขึ้นได้ ผ่านการมีส่วนร่วม ในกิจกรรมของชุมชน ดังนั้น หน่วยงานที่รับผิดชอบ จะต้องส่งเสริมให้เกิด กลไก ในการรวมกลุ่ม ในลักษณะที่เป็นทางการหรือไม่เป็นทางการก็ได้ เช่น การก่อตั้งกลุ่ม หรือเครือข่าย ซึ่งเป็นลักษณะของการรวมตัวกันของสมาชิกที่มีความคิดเห็นตรงกัน และมีเป้าหมายร่วมกันชัดเจนในพัฒนาเศรษฐกิจของชุมชน โดยควรจัดให้สมาชิก มีกิจกรรมต่าง ๆ เกิดขึ้นร่วมกัน (Activities) มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน (Interaction) มีความรู้สึกร่วม (Sentiments) ในการเป็นเจ้าของชุมชน โดยอาจส่งเสริมให้มี ผู้ดำเนินบทบาทเป็นผู้นำกลุ่ม สมาชิกกลุ่ม มีการกำหนดกฎระเบียบของกลุ่ม คณะบริหารจัดการ ตลอดจน ทรัพยากรเพื่อการบริหารจัดการ

อย่างไรก็ตาม จากผลการวิจัยพบว่า ปัจจัยด้านการเงิน ส่งผลกระทบต่อความสามารถในการมีส่วนร่วมในการใช้ทรัพยากรที่ได้รับการสนับสนุนจากภาครัฐ และเอกชน ดังนั้น หน่วยงานที่เกี่ยวข้องมุ่งส่งเสริมให้เกิดการใช้ประโยชน์จาก ทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชน เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในอนาคต

งานวิจัยครั้งนี้ได้พัฒนาแบบจำลองที่สามารถพยากรณ์การเกิดระบบเศรษฐกิจ ที่เข้มแข็ง/คุณภาพชีวิตที่ดีขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพมากที่สุด ดังนั้น ในการวิจัย ในอนาคต ควรนำแบบจำลองนี้ ไปทดลองปฏิบัติจริงในพื้นที่ต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในพื้นที่ชายแดน หรือชุมชนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับประชาชนอาเซียน นอกจากนี้ ในการวิจัยนี้ มุ่งเน้นเฉพาะปัจจัยที่ส่งผลต่อการสื่อสาร ยังไม่ได้ศึกษาผลเชิงประจักษ์ ถึงประเด็นเรื่องการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนมีผลต่อเศรษฐกิจชุมชนอย่างไร และยังมี ข้อจำกัดในการควบคุมปัจจัยอื่น ๆ เช่น รูปแบบของผลิตภัณฑ์ ลักษณะของทรัพยากร และปัจจัยด้านภูมิศาสตร์ ที่มีผลต่อวิสาหกิจชุมชนแต่ละพื้นที่ ดังนั้น การวิจัยในอนาคต จึงอาจให้ความสำคัญในประเด็นด้านเศรษฐกิจ รวมทั้งปัจจัยควบคุมอื่น ๆ ด้วย เพื่อให้เกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืนต่อไป

รายการอ้างอิง

- กรมการปกครอง. (2556). *วิสาหกิจชุมชน: กลไกเศรษฐกิจฐานราก* (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง.
- กรมพัฒนาธุรกิจการค้า กระทรวงพาณิชย์. (2558). *กระทรวงเศรษฐกิจประสานมือบูรณาการนโยบายสร้างความเข้มแข็ง SMEs ขับเคลื่อนเศรษฐกิจไทยจากภายในสู่ภายนอก*. วันที่ค้นข้อมูล 7 กรกฎาคม 2560, จาก http://www.dbd.go.th/ewt_news.php?nid=13687
- กาญจนา แก้วเทพ. (2552). *สื่อเล็ก ๆ ที่น่าใช้ในงานพัฒนา*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ภาพพิมพ์.
- คณะอนุกรรมการยุทธศาสตร์เศรษฐกิจฐานราก. (2559). *การส่งเสริมการพัฒนาระบบเศรษฐกิจฐานราก* (พิมพ์ครั้งที่ 1). กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาองค์กรชุมชน (องค์การมหาชน).
- ณัฐกานต์ บุญอยู่. (2559). การสื่อสารการตลาดสำหรับสินค้าชุมชน. *วารสารวิชาการศรีปทุม ชลบุรี*, 12(5), 153-162.
- ณัฐนันท์ วิริยะวิทย์. (2559). การวิจัยเรื่องการพัฒนาสื่อประชาสัมพันธ์อย่างมีส่วนร่วมของชุมชน. *วารสารอิเล็กทรอนิกส์การเรียนรู้ทางไกลเชิงนวัตกรรม*, 6(2), 99-109.
- ไตรรัตน์ ยืนยง. (2558). *รอบรู้เรื่องประชาคมอาเซียน*. กรุงเทพฯ: รวมสาส์น.
- ทองแสงรวี ถิณะแก้ว. (2555). ยุทธศาสตร์การพัฒนาเศรษฐกิจชุมชนบนวัฒนธรรมเศรษฐกิจฐานรากในพื้นที่ฝั่งตะวันออก จังหวัดปทุมธานี. *วารสารศรีนครินทรวิโรฒวิจัยและพัฒนา*, 4(8), 39-52.
- เปิดพื้นที่เขตเศรษฐกิจพิเศษ. (2559). วันที่ค้นข้อมูล 15 ตุลาคม 2560, จาก <http://www.realist.co.th/blog/เขตเศรษฐกิจพิเศษ/>
- พชนิ์ เขยจรรรยา. (2560). *ปัจจัยการสื่อสารและความพร้อมในการเข้าสู่ประชาคมอาเซียนของประชาชนในเขตชายแดน* (รายงานผลการวิจัย). กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- พัชรภา สิม์ธนสาร. (2560). ปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน เขตตำบลแม่वंก อำเภอแม่वंก จังหวัดนครสวรรค์. *วารสารดุสิตบัณฑิตทางสังคมศาสตร์*, 7(1), 57-69.

- พิทยา ว่องกุล. (2556). เงิน มีใช้เป้าหมายของการพัฒนาเศรษฐกิจชุมชน. ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และพิทยา ว่องกุล. (บรรณาธิการ), *วิสาหกิจชุมชน: กลไกเศรษฐกิจฐานราก* (หน้า 41-70). กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง.
- เพ็ญพร ปุกหุด, พิเชษฐ์ พรหมผุย, และดุจรพี เนตรสาย. (2555). สภาพและปัญหาในการดำเนินงานกิจการวิสาหกิจชุมชน อำเภอขามสะแกแสง จังหวัดนครราชสีมา. *วารสารวิชาการมหาวิทยาลัยวงษ์ชวลิตกุล*, 8-20.
- ยุทธ โถยวรรณ. (2556). *การวิเคราะห์สถิติสำหรับงานวิจัยหลายตัวแปร*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- กรมการปกครอง. (2559). *สถิติประชากร*. วันที่ค้นข้อมูล 16 มิถุนายน 2560, จาก <http://stat.dopa.go.th/stat/>
- รังสิตา บุญโชติ, และอาแว มะแส. (2559). การมีส่วนร่วมในวิสาหกิจชุมชนกับคุณภาพสังคมของประชาชนในชุมชนท่าข้าม ตำบลท่าข้าม อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา. ใน *การประชุมวิชาการระดับชาติการบริหารการพัฒนาสังคมและยุทธศาสตร์การบริหาร ประจำปี 2559* (หน้า 106-119). กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ศิริพร ยอดกมลศาสตร์. (2556). การผลิตอุตสาหกรรมดอกไม้และผลไม้ประดิษฐ์ของหมู่บ้านไทยกับเศรษฐกิจพึ่งพา. ใน ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ และพิทยา ว่องกุล. (บรรณาธิการ), *วิสาหกิจชุมชน: กลไกเศรษฐกิจฐานราก* (หน้า 71-88). กรุงเทพฯ: ศูนย์ศึกษาเศรษฐศาสตร์การเมือง.
- สมาคมสโมสรนักลงทุน. (2559). *รัฐบาลออกมาตรการส่งเสริมการลงทุนท้องถิ่น ตั้งเป้าพัฒนาเศรษฐกิจฐานราก หนุนลงทุนแปรรูปเกษตร ต่อยอดนวัตกรรม OTOP ส่งเสริมการตลาด สร้างความยั่งยืนจากภายใน*. วันที่ค้นข้อมูล 10 ตุลาคม 2560, จาก http://ic.or.th/th/index.php?option=com_content&view=article&id=794&catid=12&Itemid=238
- สังวรณ์ ังตกระโทก. (2557). *โมเดลสมการโครงสร้างสำหรับกรวิจัยทางสังคมศาสตร์* (เอกสารประกอบการสอน). ม.ป.ท.
- สัญญา เคนาภูมิ. (2558). แนวทางการพัฒนาประสิทธิผลของวิสาหกิจชุมชนในเขตพื้นที่จังหวัดมหาสารคาม. *วารสารวิชาการแพรวากาฬสินธุ์ มหาวิทยาลัยกาฬสินธุ์*, 2(3), 68-85.

- สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. (2548). *เทคนิคการวิเคราะห์ตัวแปรหลายตัวสำหรับการวิจัยทางสังคมศาสตร์และพฤติกรรมศาสตร์*. กรุงเทพฯ: หจก. สามลดา.
- สุธิดา แจ้งประจักษ์. (2560). กระบวนการพัฒนาวิสาหกิจชุมชนอย่างมีส่วนร่วม: กรณีศึกษากลุ่มซอสพริกป่าพู่ ตำบลบางพระ อำเภอศรีราชา จังหวัดชลบุรี. *วารสารวิชาการมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา*, 25(47), 95-121.
- “อาเซียน” โอกาสสำคัญ พลิก “เชียงใหม่” สู่เบอร์หนึ่งภาคเหนือ! (2556). วันที่ค้นข้อมูล 10 ตุลาคม 2560, จาก https://www.prachachat.net/news_detail.php?newsid=1383129488
- Beard, V. A. (2005). Individual determinants of participation in community development in Indonesia. *Environment and Planning C: Government and Policy*, 23(1), 21-39.
- Fey, S., Bregendahl, C., & Flora, C. (2006). The measurement of community capitals through research. *Journal of Rural Research & Policy*, 1(1), 1-28.
- Flora, C. B., Flora, J. L., & Gasteyer, S. P. (2015). *Rural communities: Legacy + Change*: Avalon Publishing.
- Grey-Felder, D. (2001). *Making wave: Stories of participatory communication for social change*. New York, NY: The Rockefeller Foundation.
- Onyx, J. & Bullen, P. (2000). Measuring social capital in five communities. *The Journal of Applied Behavioral Science*, 36(1), 23-42.
- Suggs, L. S. & Ratzan, S. C. (2012). Global e-health communication. In R. Obregon & S. Waisbord (Eds.), *The handbook of global health communication* (pp. 250-260). UK: Wiley-Blackwell.